

Փայլակ Ենգոյան

«ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵԶՐՈՒՅԹԻ ԲՆՈՐՈՇՄԱՆ ԲԱԶՄԱԶԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Բանալի բառեր. ազգային, ազգայնակություն, ազգային գաղափարախոսություն, հայրենասիրություն, էթնիկ ընդհանրություն:

Ազգայնականությունը, որն արտացոլում է տարբեր ազգերի ձգտումները, ժամանակակից աշխարհում իրենից ներկայացնում է առավել համակողմանի ու տարածված գաղափարական համակարգ: Սակայն այն դժվար է համեմատել այնպիսի գաղափարախոսական հոսանքների հետ, ինչպիսին են ազատականությունը (լիբերալիզմը), պահպանողականությունը (կոնսերվատիզմը), ընկերվարությունը (սոցիալիզմը) և այլն: Ազգայնականությունը չունի ընդհանուր պոստուլատներ, դասական մեկնաբանություն և գոյություն ունի առավելապես որպես քաղաքական գործողություն: Դրանով նշանակվում է որոշակի երևույթ, որը հատուկ է տարբեր ժողովուրդների և նույնիսկ առանձին սոցիալ-քաղաքական խմբավորումների, որոնք ձգտում են պաշտպանելու իրենց շահերը: Ազգայնականությունը աչքի է ընկնում նաև միլիոնավոր մարդկանց համար իր հսկայական ձգողական ուժով՝ հաճախ մղելով զոհելու ամեն ինչ, նույնիսկ կյանքը:

Ազգայնականության բազմազանությամբ ու համախմբող ներուժով է պայմանավորված հասարակագետների սևեռուն ուշադրությունը հասարակական կյանքի այդ երևույթի նկատմամբ: Այդ երևույթը ուսումնասիրող բազմաթիվ հետազոտողներ նշում են դրա բարդությունը և որակում ազգայնականությունը որպես «ծայրաստիճան ոչ միանշանակ և հակասական քաղաքական երևույթ»¹:

Որոշ հետազոտողներ ձգտում են խորը ներթափանցել այդ երևույթի էության մեջ և դիտարկում են այն հոգեղենության ու զգացականության տեսանկյունից, ինչը մատնանշում է հասարակական գիտակցության մեջ ազգայնականության հատուկ տեղը և նրա դերը ազգային նույնականության արտահայտման մեջ: Այսպես, ամերիկացի հետազոտող Հանս Կոնի խոսքերով, ազգայնականությունը «առաջին հերթին և զխավորապես մտքի վիճակ է, կամային գործողություն, որն ավելի ու ավելի բնորոշ է դառնում մարդկությանը»: Նրա կարծիքով, «մարդու մտավոր կյանքը միևնույն չափով պայմանավորված է նրա անհատական և խմբային գիտակցությամբ: Երկուսն էլ մտքի բարդ վիճակ են, որոնց կարելի է հասնել մեր Ես-ի ու շրջապատող աշխարհի, մեր ու արտաքին խմբի տարբերակմամբ ու հակադրմամբ»²:

Մոտավորապես նույն դիտանկյունից է քննում ազգայնականությունը ամերիկացի մեկ այլ հետազոտող՝ Կարլ Դոյչը: Ինչպես Հանս Կոնը, նա ևս ազգայնականությունը համարում է մտավիճակ, «որը սոցիալական հաղորդակցության ժամանակ որոշումներ կայացնելիս առանձնահատուկ նշանակություն է տալիս «ազգային» հաղորդագրություններին, հիշողություններին և կերպարներին»: «Ազգայնականը,- ըստ Կ. Դոյչի,- նախընտրում է ավելի մեծ ուշադրություն հատկացնել այն հաղորդագրությունների ընդունմանն ու փոխանցմանը, որոնք պարունակում են ազգության յուրահատուկ խորհրդանշաններ, կամ բխում են կոնկրետ ազգային աղբյուրից, կամ արտահայտվում են լեզվի և մշակույթի յուրահատուկ ազգային կոդով»³:

Ազգայնականության զգացական կողմն է մատնանշում հայտնի ամերիկյան հետազոտող Բոյդ Շեֆերը, ով ազգայնականությունը համարում է զգացում, որը միավորում է իրական կամ երևակայական ընդհանուր պատմական փորձի տիրապետող մարդկանց

¹ Соловьев А., Политология: политическая теория, политические технологии, М., 2001, с. 175.

² Кон Г., Природа национализма // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прусаускас, М., 2000, с. 109.

³ Дойч К., Нация и мир //Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прусаускас, с. 111.

մի խմբի, որն ունի ընդհանուր ձգտում ապագայում ապրելու միասին իբրև առանձին խումբ¹:

Ինչպես տեսնում ենք, ազգայնականությունը բնութագրելու հարցում վերոթվարկյալ գիտնականները թափանցում են հանրության գիտակցության խորին շերտերը, որտեղ ազգայնականությունը «հարաբերվում է» ազգային գիտակցության երևույթի հետ: Անձը, գիտակցելով իրեն իբրև ազգի մասնիկ, իրենն է համարում իր երկրի պատմությունն ու ազգային արժեքները՝ կրոնը, դպրությունը, ազգային լեզուն, հոգևոր մշակույթի նվաճումները, ազգի ներդրումը համաշխարհային մշակույթում և այլն: Ազգայնականության՝ որպես հասարակական երևույթի ելակետը ազգային գիտակցությունն է, այսինքն՝ սեփական ազգային «Ես»-ի գիտակցումը: Ավելին, ԽՍՀՄ պատմությունը ցույց է տալիս, որ ազգային ինքնատիպության նկատմամբ անբավարար ուշադրությունը և մանավանդ դրա նույնիսկ արտաքուստ աննշան բաղադրամասերը անտեսելը կարող են առաջ բերել դիմադրություն, ազգային կենսակերպի տարբեր կողմերի ճնշմանը, մոռացությանը և անտեսմանը դիմակայելու ցանկություն:

Ազգային զգացումները և մտադրությունները, որոնք իրացվում են ազգային գիտակցության մեջ ու վարքագծում, ըստ էության նշանակում են ազգային ինքնանույնականացում և իրոք կատարում են պատմական առաքելություն յուրաքանչյուր ժողովրդի կյանքում՝ նպաստելով ազգային մշակույթի, ազգային լեզվի զարգացմանը, նախնիների սովորույթների ու ավանդույթների պահպանմանը: Ազգային գիտակցությունը մշակում է ազգային արժեքները, խթանում ներուժն ու ինքնազարգացման աղբյուրները:

Ազգային գիտակցությունը հիմնված է պատմական հիշողության, մշակութային ավանդույթների վրա, այն վերածվում է անձի հոգեբանական դիրքորոշման: Սակայն կարևոր է, որ ազգային մշակույթը չմեկուսանա և չհակադրվի մյուսներին: Այն պետք է հարստանա երկխոսությամբ, այլ մշակույթներից փոխառություններով: Այս առումով պետք է առանձնացնենք ազգային մշակույթի երկու միտումներ. տարբերակում և ինտեգրում: Առաջինը դրսևորվում է ազգային ինքնուրույնության, ազգային մշակույթի, հասարակական-քաղաքական կյանքի զարգացման ձգտմամբ, երկրորդը՝ ազգերի միջև կապերի ընդլայնմամբ, ազգային սահմանների հաղթահարմամբ: Երկու միտումներն էլ նպաստում են քաղաքակրթության առաջընթացին. մեկը՝ ազգերի ներքին զարգացմամբ, մյուսը՝ ազգային արժեքների փոխանակմամբ՝ դրանց փոխհարստացման միջոցով:

Միագիծ, միանշանակ ու պարզունակ դատողությունները միայն խանգարում են հասկանալու ազգային «Ես»-ի դրսևորման էությունը, յուրաքանչյուր ժողովրդի հայրենասիրական զգացումները, գտնելու այն սահմանագիծը, որը թույլ կտա ամբողջովին գատել ռաջիոնալ բովանդակությունը դրա աղավաղումից:

Ազգայնականության էության նմանօրինակ ընկալումը պայմանավորված է նաև այն բանով, որ խորհրդային դարաշրջանում այն երկար ժամանակ հակադրվում էր ինտերնացիոնալիզմին: Ազգային հիմնախնդիրները ներկայացնելու ցանկացած լուրջ փորձ, օրինակ՝ ազգային շահերի ու արժեքների պաշտպանությունը, մշակույթի ու լեզվի վերածնունդն ու զարգացումը և այլն, հայտարարվում էին ազգայնամոլության դրսևորումներ, որոնք հակասում են ինտերնացիոնալ գիտակցությանն ու ինտերնացիոնալ շահերին: Այս դիտանկյունից են քննության առնվում, օրինակ, Լեռնային Ղարաբաղի, Արևմտյան Հայաստանի՝ որպես հայ ժողովրդի պատմական հայրենիքի հիմնախնդիրները: Իշխանության կենտրոնական մարմինների խստագույն ճնշման ներքո, ի հեճուկս ընդունված նորմերի, հայ կուսակցական գործիչներին աներևակայելի ճիգերով հաջողվեց «անցկացնել» Լեզվի մասին օրենքը, որը Հայկական ԽՍՀ-ի տարածքում հայոց լեզվին շնորհում էր պաշտոնականի կարգավիճակ:

Որոշ հեղինակների կարծիքով (Չ. Մ. Կելվի, Ռ. Լեվայնա, Դ. Քեմփբլ), իրական կյանքում ազգային ինքնագիտակցությունը կարող է վերածվել այսպես կոչված էթնոկենտրոնության, որը, նրանց ընկալմամբ, բացասական երևույթ է: Այդ եզրույթը գիտութ-

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 136:

յուն է ներմուծել ամերիկյան սոցիոլոգ Ռու. Դ. Սամները, սահմանելով այն որպես մի հայացք, «որի դիտանկյունից մարդու սեփական խումբը ամեն ինչի կենտրոնն է, մնացած բոլորը գնահատվում և չափվում են դրա հանգույն»¹: Համանման ձևով են բնորոշում այդ երևույթը նաև ռուս հետազոտողներ Տ. Յու. Սիդորինան և Տ. Լ. Պոլյանիկովը: Նրանք համարում են էթնոկենտրոնությունը ազգամիջյան խնդիրների ու հակամարտությունների գլխավոր պատճառներից մեկը: Նրանց կարծիքով, «էթնոկենտրոնությունը նշանակում է, որ տվյալ ազգային հանրույթը համարվում է կենտրոնական, իսկ մնացած բոլորը հարաբերվում և չափվում են նրա հետ»²: Նշված հեղինակների պատկերացմամբ «էթնոկենտրոնությունը» հավասարեցվում է ազգի «եսակենտրոնությամբ» կամ «էթնոէգոիզմին», ինչը ոչ մի դեպքում չի կարելի համարել իրավաչափ:

Ուշագրավ է, որ վերոնշյալ հեղինակներից շատերն իրենք են ընկնում հակասությունների գիրկը և նշում էթնոկենտրոնության դրական դերը հասարակական կյանքում: Այսպես, նշյալ ռուս հետազոտողները պնդում են. «էթնոկենտրոնությունը ինչ-որ չափով հատուկ է բոլոր էթնիկ հանրույթներին... էթնոկենտրոնությունը համախմբում է ազգությունը, այն կարող է դրական դեր խաղալ առաջին հերթին արդարացի պատերազմների ժամանակ, երբ ժողովուրդը պաշտպանում է իր գոյության իրավունքը»³: Ուստի նշյալ երևույթը, եթե նույնիսկ գոյություն ունի, ապա գործնականում միշտ հանդես է գալիս որպես ազգայնականության անքակտելի մաս և ոչ մի դեպքում չի կարող գնահատվել որպես բացասական երևույթ: էթնոկենտրոնությունը դրսևորվում է հասարակական գիտակցության՝ ազգայնականությունից ավելի ցածր զգացմունքային-բանական մակարդակում, որը հիմնվում է էթնիկ հանրության հոգեկերտվածքի վրա և կենտրոնացնում նրա ուշադրությունը իր արմատական շահերի պաշտպանության վրա: էթնոկենտրոնությունը վկայում է էթնիկ խմբի գիտակցության ձևավորման մասին:

Այդ երևույթը տարբերվում է հայրենասիրության զգացումից: «Քաղաքականություն» վերնագրով ռուսերեն-անգլերեն բացատրական բառարանում հայրենասիրություն ասելով հասկացվում է «սեփական երկրին ու ազգին կապվածության զգացումը, որը կապ չունի քաղաքական գործողությունների որևէ ծրագրի հետ»⁴: Հայրենասիրության հուզազգացական բովանդակությունն է մատնանշում նաև Քաղաքագիտական հանրագիտարանային բառարանը: Դրանում շեշտադրվում է հայրենասիրությամբ տոգորված քաղաքացիների պատրաստակամությունը նվիրված մնալ իրենց հայրենիքին և բոլոր միջոցներով պաշտպանել այն⁵: էթնոկենտրոնությունն իր հերթին ունի այլ չափում և արտահայտում է ազգի գիտակցականության, հրատապ խնդիրները հասկանալու և դրանք հաղթահարելու ուղղությամբ ջանքերը կենտրոնացնելու աստիճանը:

Ընդհանուր առմամբ շատ հեղինակների կողմից «էթնոկենտրոնություն» հասկացության բացասական ընկալումը փոխանցվում է նաև ազգայնականության նկատմամբ նրանց վերաբերմունքին: Օրինակ՝ ժամանակակից ռուսաստանյան սոցիալական փիլիսոփայությունում «ազգայնականություն» եզրույթը կայուն կերպով զուգորդվում է քաղաքական ու կրոնական արմատականության հետ, ավտորիտար, հակաժողովրդավարական միտումների և անգամ ֆաշիզմի հետ: Այսպես, Հանրագիտարանային սոցիոլոգիական բառարանում գրված է, որ ազգայնականությունն իր ժողովրդին է վերագրում պատմական ձեռքբերումներ ու պատմական առաքելություն, մարդկանց կոչում ծառայելու այդ առաքելությանը՝ անտեսելով մյուս շահերը, հաշվի չառնելով մյուս ժողովուրդներին⁶: Գրեթե համանման մոտեցում ունեն Ս. Պանարինը և Վ. Տիշկովը⁷:

¹ St' u Тощенко Ж., Этнокрафия: История и современность. Социологические очерки, М., 2003, с. 172.

² Сидорина Т., Поляников Т.Л. Национализм: теории и политическая история, М., 2006, с. 34.

³ Նույն տեղում, էջ 34:

⁴ Политика: Толковый словарь, М., 2001, с. 360–361.

⁵ St' u Политология. Энциклопедический словарь. Общ. ред. Ю.И. Аверьянов, М., 1993, с. 247.

⁶ St' u Энциклопедический социологический словарь. Под общ. ред. Г.В. Осипова, М., 1995, с. 443.

⁷ St' u Панарин С., Национализм В СНГ: Мировоззренческие истоки // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прусаускас, с. 138–140; Тишков В. О нации и национализме. Полевые заметки // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прусаускас, с. 140–143.

Արդի արևմտյան քաղաքական բառապաշարում իրավիճակն այլ է, «ազգայնականություն» եզրույթը զուրկ է վերոնշյալ բովանդակությունից: Ավելին, այս երևույթի վերաբերյալ բազմաթիվ հեղինակների մոտեցումներ փոխակերպվել են: Այսպես, ազգայնականության խոշորագույն հետազոտող Էմենտ Գելները դեռ երեք տասնամյակ առաջ անդում էր, որ «ազգայնականությունը ազգեր է հայտնաբերում այնտեղ, որտեղ նրանք գոյություն չունեն»: Սակայն իր վերջին աշխատություններից մեկում նա արդեն նույնացնում է ազգայնականությունը այն աշխարհի հետ, «որը ձևավորվում է միմյանցից հստակորեն սահմանազատված միավորներից, որոնք տարբերվում են «մշակութային» հատկանիշով՝ հպարտանալով իրենց մշակութային ինքնատիպությամբ և ներքուստ ձգտելով մշակութային միատարության»¹:

Ընդհանուր առմամբ, արևմտյան հեղինակների մոտեցումները ազգայնականությանը ավանդաբար կապվում են ժողովրդի ինքնիշխանության, ժողովրդավարության ու քաղաքացիական ինքնագիտակցության վերաբերյալ պատկերացումների հետ: Ն. Էմբերկրոմբի, Ս. Հիլի և Բ. Ս. Թերների պատկերացմամբ՝ մեր ժամանակներում վերոնշյալ քաղաքական գրականության մեջ գոյություն ունի ազգայնականության երեք առավել տարածված մեկնաբանություն. «1) որպես ռոմանտիկ շարժում, որը կապված է Գերմանիայի և Իտալիայի միավորման հետ, և որն արդյունքում եվրոպական գաղութատերերի կողմից արտահանվեց Ասիա և Աֆրիկա, 2) որպես պատասխան քաղաքական արձագանք գաղութատիրությանը այն հասարակություններում, որոնցում սոցիալական կազմակերպման ավանդական ձևերը քայքայվել են արտաքին գաղութատիրության կողմից իրականացված սոցիալական վերափոխումների հետևանքով, 3) որպես կապիտալիզմի անհավասարաչափ զարգացման հետևանք, որը ծնում է խորը անհավասարություն առանձին տարածաշրջանների միջև և ծայրամասային մարզերի ձգտում՝ կիրառելու ազգայնական քաղաքականություն, որպեսզի հասնեն այն բանին, որ հարստությունն ավելի հավասարաչափ բաշխվի»²:

Սակայն «ազգայնականություն» հասկացության նկատմամբ նման կրավորական վերաբերմունքի կարելի է հանդիպել ոչ միշտ: Նույն հեղինակների խոսքերով, որոշ հետազոտողներ հաճախ քննում են ազգայնականությունը որպես արհեստական, մակաբույծ գաղափարախոսություն: Այս տեսանկյունից ազգայնականությունը մեզ պատկերանում է որպես «առասպել», որը հատուկ ստեղծել են մտավոր գործիչները, «ազգային լեզվի, ժողովրդական ժառանգության և ազգային ինքնության մասին ռոմանտիկ պատկերացումների քարոզիչները»: Էրիկ Հոբսբաումը և նրա համախոհները ի դեմս ազգայնականության տեսնում են կա՛մ իշխող խմբերի, կա՛մ էթնիկ ընտրանիների (էլիտաների) բացառապես դասակարգային շահերի արտացոլումը, որոնք դրա օգնությամբ ձգտում են գտնել իրենց համար հուսալի սոցիալական հարթակ³: Ազգայնականության հիմնախնդրի ռուս հայտնի հետազոտող Ժ. Տ. Տոչչենկոն և ուրիշներ այդ երևույթը բնորոշում են որպես «էթնոկրատիա», այսինքն՝ ազգային ինքնատիպության օգտագործում քաղաքական նպատակներով, ժողովրդի անունից հանդես գալու իրավունքի յուրացում՝ խմբային, կորպորատիվ հետաքրքրությունները բավարարելու համար:

Այդ նույն տրամաբանությամբ ազգայնականությունը զուգորդվում է ինքնամեկուսացման և բացառիկության գաղափարախոսության, քաղաքական ծայրահեղականության և այլատյացության հետ: Օրինակ՝ ազատական արժեհամակարգը գործնականում միշտ դիտարկում է ազգային գաղափարը որպես արդյունավետ «հակաթույն» բարեփոխումների, սոցիալական և մշակութային վերափոխումների դեմ: Լիբերալների կարծիքով, ազգայնականությունը և՛ հոգեբանորեն, և՛ քաղաքականապես սերտորեն ա-

¹ Геллнер Э., Пришествие национализма. Мифы нации и класса // Нации и национализм. М., 2002. с. 146.

² Эберкромби Н., Хилл С., Тернер Б.С. Национализм // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прузаускас, с. 105.

³ Ст'ю Хобсбаум Э., Трансформация национализма (1870–1914) // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прузаускас, с. 118–122; Э.Дж. Хобсбаум., Принцип этнической принадлежности и национализм в современной Европе // Нации и национализм, с. 332–346.

դերսվում է ավտորիտարիզմի հետ: Հոգեբանորեն, որովհետև դրանց իբր միավորում է մշակութային և գաղափարախոսական տարազատվածության և անհանդուրժողության ոգին: Քաղաքականապես, որովհետև լիբերալների համոզմամբ, ազգայնականությունը արդարացնում է ավտորիտար իշխանությունը ժողովրդի նկատմամբ, զոհաբերում անձի ազատությունն ու ինքնուրույնությունը «ազգային-պետական գաղափարին»¹: Սակայն նշյալ երևույթի այդօրինակ ընկալումը ստվերում է հենց նոր ժամանակաշրջանի Եվրոպայում տեղի ունեցած ազգային շարժումների սոցիալ-քաղաքական նվաճումները, ինչպես նաև երրորդ աշխարհի երկրների ձեռքբերումները, որոնք արդեն XX դարում հասան ինքնիշխանության և որոշակի սոցիալական առաջընթացի:

Այստեղ մենք ազգայնականության հետազոտման հարցին մոտենում ենք որպես պատմության ամենակարևոր քաղաքական երևույթներից մեկին: Ազգայնականությունը, որպես կանոն, իր բարձր դրսևորումներում միշտ ձեռք է բերում քաղաքական բովանդակություն: Բազմաթիվ հետազոտողներ, բնութագրելով ազգայնականությունը, առաջնահերթորեն կարևորում են հենց դրա սոցիալ-քաղաքական բաղադրիչը: Օրինակ՝ հայտնի ռուս գիտնական Ա. Ի. Սոլովյովը գրում է. «Ընդհանուր առմամբ ազգայնականությունը քաղաքական շարժում է, որն ըստ որոշակի դոկտրինի ուղղված է ազգային ընդհանրության արտահայտմանն ու պաշտպանությանը պետական իշխանության հետ հարաբերություններում»²: Մեկ այլ հայտնի ռուս հետազոտող Ս. Գ. Կարա-Մուրզան կարծում է, որ «ազգայնականությունը ի սկզբանե լուծել է քաղաքական խնդիրներ, որոնք առաջացել են ազգի կառուցման և նրա ինքնիշխանության նվաճման գործընթացում»³: Գրեթե նույն մոտեցմամբ են տալիս քաղաքական ազգայնականության ընդհանուր բնութագիրը Ն. Էբերկրոմբին, Ս. Հիլը և Բ. Ս. Թերները. «Ազգայնականությունը գաղափարախոսություն է, որը հիմնված է այն համոզմունքի վրա, որ ընդհանուր հատկանիշներով, օրինակ՝ լեզվով, կրոնով կամ էթնիկությամբ օժտված ժողովուրդը առանձնակի քաղաքական ընդհանրություն է»⁴:

Ազգայնականությունը որպես հասարակական երևույթ իր առաջացման և զարգացման ելակետ է ընդունել օբյեկտիվորեն գործառույթ չափորոշիչներ ազգային գիտակցության տեսքով, ազգային մշակույթի, լեզվի, ավանդույթների ու սովորույթների վերաբերյալ հոգածությամբ, կամ, այլ կերպ ասած, ժողովրդի ազգային ինքնատիպությունը պաշտպանելու և վերարտադրելու միջոց է: Ինչպես ցույց է տալիս ազգային շարժումների պատմությունը, ազգային առաջնորդները քաղաքական պահանջներ են ձևակերպում շարժման զարգացման բավականին հասուն փուլերում. այն սկսվում է սովորաբար որպես այս կամ այն ժողովրդի մշակութային արժեքների պահպանմանը կամ վերածննդին ուղղված շարժում: Այս հանգամանքը հիմք է տալիս բազմաթիվ հետազոտողների չհիմնավորված ձևով տարանջատելու «քաղաքական ազգայնականությունը» «մշակութային ազգայնականությունից»:

Իրոք, ազգային շարժումների սկզբնական փուլերում հիմնականում տիրապետող են ազգի ինտեգրման գաղափարները, այսինքն՝ ազգային ավանդույթների ու սովորույթների, որոշ դեպքերում՝ լեզվի և կրոնի վերածննդի շուրջ համախմբումը: Սակայն ազգային շարժումների վերածննդի դեռ այդ փուլում ուրվանշվում է քաղաքական քայլերի անհրաժեշտությունը՝ նպատակադրված ուղենիշներին հասնելու համար: Չէ՞ որ, օրինակ, այս կամ այն ազգության քաղաքացիների մշակութային ու սոցիալական պաշտպանվածության աստիճանը որակապես բարձրացնելը, ազգային խմբերին «մշակութային-ազգային ինքնավարություն» շնորհելը և իրենց ինքնությունը դրսևորելու հնարավորություն ընձեռելը ուղղակիորեն կապված են պետության գործունեության հետ, իսկ որոշ դեպքերում նաև դրա բարեփոխման հետ: Նման պայմաններում

¹ Сидорина Т., Поляников Т.Л. Национализм: теории и политическая история, с. 45.

² Соловьев А., Политология: политическая теория, политические технологии, с. 175.

³ Кара-Мурза С., Демонтаж народа, М., 2007, с. 316.

⁴ Эберкромби Н., Хилл С., Тернер Б.С. Национализм // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А. Прусаускас, с. 104.

դրսևորվող ազգայնականության մեջ բնականորեն միահյուսվում են ինչպես սոցիալական և մշակութային, այնպես էլ քաղաքական բնույթի գաղափարներ:

«Մշակութային ազգայնականությունը», եթե նույնիսկ գոյություն ունի, ապա միշտ հանդես է գալիս որպես «անխուսափելի մերձամատույց» «քաղաքական» ազգայնականությանը և սերտորեն միահյուսվում է դրա հետ: «Քաղաքական ազգայնականությունը, ռուս սոցիոլոգ Լ. Գ. Իոնինի բնորոշմամբ, «ավարտում է ազգային ինքնության ձևավորումը»: Նրա պատկերավոր արտահայտությամբ՝ դա «ազգային տան շինարարության մի փուլ է, երբ հիմքը, պատերը և մնացած բաները պատրաստ են, մնում է վրան դնել քաղաքական տանիքը»¹: Շարունակելով հետազոտողի տրամաբանությունը՝ կարելի է պնդել, որ «տանիքի» բացակայությունը դեռ թույլ չի տալիս նշյալ շինությունն անվանել «ազգային տուն»: Նույնն է ազգայնականության դեպքում. ազգի չբավարարված հոգևոր պահանջմունքների առկայությունը հիմք չի տալիս խոսելու ազգայնականության դրսևորման մասին: Ազգայնականությունը «սկիզբ է առնում» այն ժամանակ, երբ առաջ են քաշվում դրանք բավարարելու մասին պահանջներ: Նման հարցերը, որպես կանոն, լուծվում են քաղաքական հարթությունում, այսինքն՝ դրանք առաջադրվում են որպես «պահանջներ» հենց իշխանության մարմիններին և ուղեկցվում ազգային ուժերի որոշակի գործողություններով:

Մշակույթի տարրերը քաղաքական նշանակություն են ձեռք բերում հատկապես այնպիսի պատմական ժամանակաշրջաններում, երբ ծագում է տվյալ ազգի սահմանափակման խնդիր: Հայաստանում, օրինակ, դրանք դրսևորվեցին հատկապես այն ժամանակ, երբ երկիրը հայտնվեց իր անկախությունը կորցնելու վտանգի առջև, դեռ IV-V դարերում: Այդ ժամանակ բազմաթիվ քաղաքական և կրոնական գործիչներ նախածեռնեցին որոշակի քայլեր ազգային միասնության հոգևոր նախադրյալներ ստեղծելու համար, ինչն այնքան անհրաժեշտ էր օտարի տիրապետության պայմաններում: Այսպես, նշյալ ժամանակահատվածում հեթանոս երկրներով շրջապատված Հայաստանը ոչ միայն ընդունեց քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն, այլև հետագայում արդեն մեկ այլ հզոր քրիստոնեական պետության՝ Բյուզանդիայի հարևանությամբ ապահովեց այդ կրոնի միաբնակ (մոնոֆիզիտ) տարբերակի ինքնուրույն գոյությունը: Հայոց այբուբենի հայտնագործությունը V դարում հզոր խթան դարձավ հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում և նախադրյալներ ստեղծեց արդեն նրա ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման համար:

Քաղաքական ազգայնականության դրսևորմանը նախորդում է ազգային ինքնության ձևավորումը, որն ամրապնդվելուն զուգընթաց՝ ձեռք է բերում քաղաքական բովանդակություն: Տ. Ս. Թորոսյանի բնորոշմամբ՝ ազգային ինքնությունը ներառում է այնպիսի գործոնների ու տարրերի համալիր, որոնք ձևավորում են տվյալ ազգի կերպարը և չեն կարող կրկնվել այլ ազգությունների մոտ²: Դրանցից մեկը վերաբերում է ինչպես ինքնության էթնիկ և ազգային բաղադրիչին, այնպես էլ դրա քաղաքակրթական կողմին: Նման գործոնների թվում հեղինակը նշում է Հայ առաքելական եկեղեցին, Ղարաբաղյան հիմնախնդիրը, Հայոց ցեղասպանությունը (1915-1923 թթ.), հայկական սփյուռքի ձևավորումը, հայերի պատմական հայրենիքը և այլն³:

Ռուս հետազոտող Ի. Ն. Տիմոֆեևը ընդգծում է ազգային ինքնագիտակցությունը բարձրացնելու հատուկ դերը արդեն քաղաքական նույնականացման բուն գործընթացում: Քաղաքական նույնականությունը, ըստ նրա, քաղաքական սկզբունքների համախումբն է, որն օգնում է ազգին որոշելու իր տեղը հանրությունում, պատկերացումներն են, որոնք հաստատում են ազգի կամ պետության անկրկնելի բնույթը, պատկերացումները քաղաքական հանրույթի անցյալի, պատմական իրադարձությունների մասին, որոնք նշանակալի են քաղաքացիների համար և կարևոր իրենց քաղաքական ընդհանրու-

¹ Ионин Л., Социология культуры: путь в новое тысячелетие, М., 2000, с. 169.

² Տե՛ս Թորոսյան Տ., Հասարակական համակարգի հետխորհրդային տրանսֆորմացիա, Ե., 2006, էջ 188:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 189:

թյունը գիտակցելու համար¹: Հեղինակն արդարացիորեն նշում է, որ քաղաքական նույնականությունը առավելապես հանդես է գալիս որպես քաղաքական և մտավոր ընտրանիների կառուցակցման օբյեկտ, այլ ոչ թե ձևավորվում է բնականորեն, ինքնըստինքյան²:

Քաղաքական նույնականության հասկացությունը իմաստով մոտ է քաղաքական գաղափարախոսության և քաղաքական ինքնագիտակցության հասկացություններին, հատվում է նրանց հետ, սակայն նույնը չէ: Գաղափարախոսության հետ նրան մերձեցնում է քաղաքական կոնցեպտի, սկզբունքների համախմբի արտահայտվածությունը: Սակայն քաղաքական նույնականությունը հատուկ է ամբողջ հասարակությանը, մինչդեռ գաղափարախոսությունն արտահայտում է որոշակի սոցիալական խավի շահերը: Քաղաքական նույնականությունը, որպես կանոն, արտացոլում է տվյալ երկրի բոլոր քաղաքացիների տրամադրությունը: Նույնականությունը քաղաքական ինքնագիտակցության հասկացության հետ միավորում է այն, որ քաղաքական նույնականության գործառույթները չեն կարող իրականացվել, եթե դրանք արմատացած չեն հասարակության անդամների ինքնագիտակցության մեջ: Դրա հետ մեկտեղ՝ քաղաքական նույնականությունը ենթադրում է սկզբունքների, խորհրդանիշների, մեկնաբանությունների փոխկապակցված լինելու տրամաբանություն, մինչդեռ ինքնագիտակցությունը ավելի անձև, «ինքնակա» երևույթ է:

Ազգայնականության քաղաքական դոկտրինի հիմնական բովանդակությունը տվյալ ազգի ձգտումն է ստեղծելու իշխանական հարաբերությունների սեփական համակարգ, ստանալու որոշակի պետական ինքնիշխանություն և դրա քաղաքական ու վարչական ամրագրումը: Ավելի հստակ դա կարող է նշանակել ազգին որոշակի ինքնավարության տրամադրում պետության շրջանակներում, կամ էլ հատուկ ձևերի քաղաքական ներկայացուցչության, օրենսդրական նախաձեռնությունների իրավունքների ընդլայնում և այլն: Սակայն ազգայնականության բարձրագույն ձևը ազգի ձգտումն է ձևավորելու Ֆրանսիական հեղափոխության ժամանակներից հաստատված ստանդարտ տիպի տարածքային պետություն: Ազգայնականության՝ ազգային պետական կազմավորումներ ստեղծելու ուղղվածության մասին նշել են բազմաթիվ հետազոտողներ՝ Է. Հոբսբաում, Է.Դ. Սմիթ, Ջ. Հաթչինսոն, Ջ. Բրոյի և այլք: Գործնականում ազգային քաղաքական ծրագիրը սովորաբար դրսևորվում է հստակորեն սահմանված և առավելագույն երկարաձգվածությամբ սահմաններ ունեցող ու միատարր բնակչությամբ բնակեցված տարածքի նկատմամբ ինքնուրույն վերահսկողություն իրականացնելով:

Երբեմն ազգայնականություն ասելով հասկանում են բազմազգ պետության տիտղոսային ազգի քաղաքական դոկտրինն ու գաղափարական համակարգը, որը ձգտում է իրեն ենթարկեցնել մյուս էթնիկ խմբերի շահերը: Տվյալ դեպքում մենք բախվում ենք շովինիզմի (մեծապետության) դրսևորման հետ, որը բովանդակային առումով ընդհանուր ոչինչ չունի ազգայնականության հետ: Մեր կարծիքով, ցանկացած, այդ թվում և տիտղոսավոր ազգի իրական ազգայնականությունը չի կարող իր մեջ կրել «բացառիկության» լիցք կամ աչքի ընկնել իր արժեքներն ու իդեալները այլոց պարտադրելու ձգտմամբ: Ցանկացած «իրական» և ոչ մտացածին ազգայնականության հիմքում, բացի համամարդկային արժեքներից և մարդասիրության իդեալներից, ընկած է այլ էթնիկ խմբի շահերի նկատմամբ հարգանքը, այլ ազգերի հետ համագործակցելու և ինտեգրվելու ձգտումը ժողովրդավարական հիմունքներով, բնականաբար՝ իր շահերի նկատմամբ ուրիշների կողմից համապատասխան վերաբերմունքի պարագայում: Այս առումով հայտնի արտահայտություն ունի Կ. Մարքսը. «Չի կարող ազատ լինել այն ժողովուրդը, որը հալածում է այլ ժողովուրդների»: Այս արտահայտության ճշմարտացիությունը ի ցույց է դնում բոլոր ազգերի արմատական շահերի ընդհանրությունը:

¹ Ст'у Тимофеев И., Российская политическая идентичность сквозь призму интерпретации истории // Вестник МГИМО Университет, 2010, № 3, с. 51–52.

² Ст'у նույն տեղում, էջ 52:

Հակառակ դեպքում մենք գործ ունենք ոչ թե ազգայնականության, այլ ռասիզմի, ֆաշիզմի, շովինիզմի կամ այլատյացության հետ:

Ազգայնականության երևույթի սահմանումների ոչ միանշանակ լինելը բացատրվում է նաև այնպիսի երևույթների ըմբռնման հարցում գիտնականների մոտեցումների տարբերությամբ, ինչպիսին են «ազգայինը» և «ազգայնամոլությունը». շատ հաճախ դրանք նույնացվում են: «Ազգայնամոլությունը» ուղղված է մեկ ազգի արժեքները մեկ այլ ազգի արժեհամակարգին պարտադրելուն: Իրականում ազգայնականությունը ելնում է «ազգայինի» առաջնայնության սկզբունքից, այսինքն՝ ազգի շահերից: Ե. Հոբսբաումի խոսքերով, ազգայնականությունը ելնում է «ազգից»՝ որպես լինելություն, ճիշտ այնպես, ինչպես ժողովրդավարությունը ելնում է «ժողովրդից»՝ որպես լինելություն¹: Վերոնշյալ հեղինակը օգնում է մեզ նաև տարբերակելու ազգայնականությունն ու էթնիկ պատկանելության սկզբունքը, ինչը ևս որոշ գիտնականների վեճի առարկա է: Ե. Հոբսբաումը կարծում է, որ ազգայնականության հենց քաղաքական բաղադրիչն է վեր դասում այդ երևույթը էթնիկ պատկանելության սկզբունքից: Ազգայնականությունը տարբերվում է ծրագրային բովանդակությամբ, հստակ քաղաքական դոկտրինի առկայությամբ: Մինչդեռ էթնիկ պատկանելության սկզբունքը որևէ ծրագրային կետ չունի, և էլ ավելի քիչ չափով կարելի է համարել այն քաղաքական երևույթ: Ազգայնականությունը դասվում է քաղաքական տեսության և պրակտիկայի ոլորտին, իսկ էթնիկ պատկանելության սկզբունքը՝ սոցիոլոգիային և սոցիալական մարդաբանությանը²: Սակայն, մյուս կողմից, ժամանակակից բազմաէթնիկ հասարակություններում մեծ է այն բանի հավանականությունը, որ էթնիկ պատկանելության սկզբունքը ժամանակին զուգընթաց ծեռք կբերի քաղաքական բովանդակություն և կվերածվի ազգայնականության:

Որոշ գիտնականներ հակված են տարբերելու «քաղաքացիական» և «էթնիկ» ազգայնականություն հասկացությունները: Նման տեսակետ է հայտնել, օրինակ, ազգայնականության հետազոտող Գ. Կոնը³: Նրա կարծիքով, քաղաքացիական ազգայնականությունը ազգը պատկերացնում է որպես քաղաքացիների սահմանադրական-քաղաքական միասնություն՝ անկախ նրանց ռասայական կամ էթնիկ ծագումից (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա), իսկ էթնիկ ազգայնականությունը կողմնորոշվում է այս կամ այն ժողովուրդ-էթնոսի «բնատուր», «բնածին», մշակութային բնութագրերով (Գերմանիա, Ռուսաստան և այլն): Նշյալ տեսակետը ևս անհստակ է ու հակասական: Նախ՝ «քաղաքացիական ազգայնականություն» հասկացության սահմանումը շատ հարմար է և նույնիսկ համընկնում է «հայրենասիրություն» հասկացության հետ: Երկրորդ՝ նման հայացքը լիովին տարրալուծում է ազգայնականության «էթնիկությունը» և որոշակի ազգի արժեհամակարգի պաշտպանության նրա ուղղվածությունը: Երրորդ՝ փոքր-ինչ հակասական է հնչում «էթնիկ ազգայնականություն» եզրույթը, որը ստիպում է մտորել այն մասին, որ կարծես գոյություն ունի նաև «ոչ էթնիկ ազգայնականություն»:

Համաձայն արևմտյան գրականության մեջ ընդունված համընդհանուր պատկերացումների՝ ազգերն ու ազգայնականությունը դրանց արդի ընկալմամբ Արևմտյան Եվրոպայում ծագել են XVIII դարից ոչ շուտ (թեպետ առկա է նաև անգլիացի Բ. Անդերսոնի մասնավոր կարծիքը ազգայնականության XVI–XVII դարերում ծագելու մասին⁴): Ազգայնականության ուժն առաջին անգամ դրսևորվեց Ֆրանսիական հեղափոխության ժամանակ, որը նոր շարժմանը հաղորդեց աննախադեպ թափ ու դինամիզմ: XVIII դարի վերջին ազգայնականությունը ի հայտ եկավ գրեթե միաժամանակ Եվրոպայի տարբեր երկրներում: Թեև Ֆրանսիական և Եվրոպական այլ հեղափոխություններ դարձան ազգայնականության աճի ու տարածման հզորագույն գործոններ, սակայն իրավաչափ չի

¹ Хобсбаум Э., Принцип этнической принадлежности и национализм в современной Европе // Нации и национализм, с. 333.

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 335–336:

³ Տե՛ս Сидорина Т., Поляников Т.Л. Национализм: теории и политическая история, с. 48.

⁴ Տե՛ս Тадтаев Х., Процесс глобализации и перспективы национально-этнической идентичности и этноцентризма//Известия Саратовского университета.Серия: Социология. Политология, 2010, Т. 10, № 1, с. 6.

լինի համարել, որ այդ երևույթը ծնել են հենց դրանք: Ազգայնականության ձևավորմանը նախորդել է երկարատև գարգացումը քաղաքական, տնտեսական և մտավոր ոլորտներում, որոնք տարբեր երկրներում ընթացել են տարբեր արագությամբ:

Ազգայնականությունը հնարավոր չէ պատկերացնել առանց դրա ձևավորմանը նախորդած ժողովրդի ինքնիշխանության մասին պատկերացումների, այսինքն՝ առանց «կառավարողների» և «կառավարվողների» մասին դրույթի վերանայման: Դրա համար «անհրաժեշտ է աշխարհիկացնել Տիեզերքի ու հասարակության ընկալումը բնական գիտությունների ու բնական օրենքի օգնությամբ, ինչպես դա հասկանում էին Հ. Գրոտիոսը և Ջ. Լոկը»¹: Հասարակության ավանդականությունը հաղթահարելուն կոչված էր աստիճանաբար ոտքի կանգնող *երրորդ դասը*, որն ավելի քիչ էր կաշկանդված ավանդույթներով, քան ազնվականությունը կամ հոգևորականությունը, և իրենից ներկայացնում էր նոր ուժ՝ նոր նպատակներով, որն ունակ էր խզել կապն անցյալի հետ, մերժել ավանդույթը, սակայն ավելի շուտ սեփական աչքերում, քան իրականում: Ջորանալով՝ այդ դասը հավակնեց ամբողջ ժողովրդի շահերն արտահայտողի դերին: Շնորհիվ իր աշխարհայացքի տարածման նրան հաջողվեց «պոկել» ժողովրդին միապետական պետության «կապանքներից»: Դրա հետ մեկտեղ՝ անհրաժեշտություն ծագեց համախմբելու առանց «խնամակալության» մնացած ժողովրդին: «Քաղաքացիների ազգային պատկանելության» մասին գաղափարների առաջացումն ու «համազգային պետության» ստեղծումը կոչված էին լրացնելու այդ բացը: Այսպես, ազգայնականությունը խաղաց հասարակությունը ցեմենտող տարրի դեր, ինչպես նաև քաղաքականապես հիմնավորեց ժողովրդի ինքնիշխանության գաղափարը:

Այն երկրներում, որոնցում երրորդ դասը XVIII դարում ձեռք բերեց առանձնակի կշիռ, օրինակ՝ Ֆրանսիայում, Մեծ Բրիտանիայում և ԱՄՆ-ում, ազգայնականությունը դրսևորվեց գլխավորապես քաղաքական և տնտեսական վերափոխումներում: Այն երկրներում, որոնցում XIX դարի սկզբին երրորդ դասը գտնվում էր սաղմնային վիճակում (Գերմանիա, Իտալիա, սլավոնական ժողովուրդներ), ազգայնականությունն արտահայտվեց առաջին հերթին մշակույթի ոլորտում: Երրորդ դասի հզորացմանը, զանգվածների քաղաքական և մշակութային զարթոնքին զուգընթաց՝ այդ մշակութային ազգայնականությունը փոխակերպվեց սեփական ազգային պետությունը ստեղծելու ձգտման: Ազգայնականության ծագման այս հայեցակարգը կարելի է հաստատել ժողովուրդների ազգային շարժումների պատմությունից կոնկրետ օրինակներով:

Ազգայնականության հաստատմանը մեծ մասամբ նախորդել է պատմական և մշակութագիտական աշխատությունների, բանահյուսական ժողովածուների, գրական ստեղծագործությունների ի հայտ գալը, որոնք ակնհայտորեն միտված են եղել ժողովրդի մեջ հայրենասիրական և ազգային զգացումներ արթնացնելուն, սեփական արժանապատվությունը և տեղն այլ ազգային խմբերի շարքում գիտակցելուն: Ֆրանսիական հեղափոխության հետազոտող Ֆ. Ֆյուրեն համարում է ազգը մարդկանց հանրույթ, միաժամանակ և՛ պատմական, և՛ առասպելական, «ժամանակների մթնում թաքնված համընդհանուր կամքի» երաշխիք, «ակունքներին հավատարմության» գրավական²: Որոշ դեպքերում, ինչպես, օրինակ, դա տեղի է ունեցել Հայաստանում V–VII դարերում, պատմիչների ու փիլիսոփաների երկերը ոչ միայն շարադրում էին պատմությունը, այլև նպաստում էին ազգային ինքնագիտակցության ձևավորմանը և արագացնում հայ ժողովրդի ինքնանույնականացման գործընթացը:

Հայտնի անգլիացի գիտնական Էնթոնի Դ. Սմիթի կարծիքով, պատմաբանները, փիլիսոփաները և բանասերները «բացառիկ» դեր են խաղում ազգայնականության ձևավորման գործընթացում: Նա նշում է տարբեր ազգությունների պատմաբանների անուններ, որոնց ներդրումը ազգայնականության ձևավորման մեջ շատ մեծ է. «Միշլե, Բերկ, Մյուլեր, Կարամզին, Պալացկի և շատ ուրիշներ դրել են նորաստեղծ ազգայնա-

¹ Кон Г., Природа национализма // Этнос и политика: Хрестоматия. Авт.-сост. А.А.Праззаускас, с. 108.

² St`u Фюре Ф., Постигение Французской революции, СПб., 1998, с. 43.

կանության բարոյական և մտավոր հիմքը իրենց երկրներում»¹: Այդ ցանկը կարելի է համալրել հայ ժողովրդի մեծ պատմագիրների և նրա փիլիսոփայական մտքի ներկայացուցիչների անուններով՝ Մովսես Խորենացի, Ղազար Փարպեցի, Եզնիկ Կողբացի, Ղավիթ Անհաղթ, Գրիգոր Նարեկացի և այլք: Է. Դ. Սմիթի խոսքերով, «պատմաբանները, բանասերների հետ մեկտեղ, ամենատարբեր ձևերով նախապատրաստել են իրենց երազանքի ազգերի ռացիոնալ հիմքեր ու խարտիաներ»²:

Ազգայնականության ամբողջ բազմազանությունից ու հաջողության պատճառներից գլուխ հանել կարելի է միայն դիտարկելով այն միաժամանակ որպես գաղափարական համակարգ և շարժում, որը նպատակաուղղված է ազգային շահերի պաշտպանությանը: Այդ շահերի ընդհանուր հայտարարը ազգի գոյության համար օպտիմալ պայմաններ ստեղծելն է (անկախ այն բանից, թե ինչ է նկատի առնվում այդ եզրույթի ներքո՝ քաղաքացիական հանրույթ, էթնիկ կամ ցանկացած այլ համահավաք բնակեցված խումբ և այլն): Ընդ որում՝ հնարավոր են էական տարածայնություններ ազգի ներսում տարբեր սոցիալ-քաղաքական ուժերի կողմից առաջադրված ծրագրերի ռազմավարության և մարտավարության հարցերում, դրանց առաջնահերթությունները որոշելիս: Ուստի յուրաքանչյուր կոնկրետ ազգայնականություն ներկայացված է մի քանի հոսանքների տեսքով և ունի բարդ ներքին կառուցվածք, որը ներառում է մշակութային ու պատմական բնույթի շահերի (նպատակների, արժեքների), խորհրդանիշների ու կարծրատիպերի որոշակի համալիր:

Որպես կանոն, եթե առկա են նվազագույն պայմաններ տարբեր կարծիքներ արտահայտելու համար, տիրապետող է դառնում այն տարատեսակը, որն առավել լիարժեքորեն է արտահայտում հասարակական լայն կոնսենսուսը ազգային գլխավոր նպատակների ու դրանց հասնելու ուղիների վերաբերյալ: Սակայն որոշակի իրավիճակներում շատ հաճախ ազգային կոնսենսուսը հանգում է մի որևէ կոնկրետ նպատակի հասնելուն. հասարակական կյանքում մայրենի լեզուն օգտագործելու իրավունք, ազգային-տարածքային ինքնավարության կամ անկախության նվաճում, վարչական կամ պետական սահմաններով բաժանված տարածքի մասերի վերամիավորում, որոնք համարվում են ի բնե հայրենիքի մասեր և այլն:

Հասարակության խորը հատվածավորման և անհաշտ քաղաքական ճամբարների բաժանվելու բացառիկ դեպքերում հակամարտող խմբերի կողմից ազգային նպատակների ու առաջնահերթությունների մեկնաբանություններն այնքան են հեռանում իրարից, որ խոսել ազգայնականության՝ որպես ընդհանուր գաղափարախոսության և շարժման մասին, հազիվ թե հնարավոր լինի: Սակայն նույնիսկ նման իրադրություններում ազգայնականության հակամարտող հոսանքները միավորվում են ազգի դրական ինքնագնահատականով, այն պահպանելու անհրաժեշտությամբ և որոշ խորհրդանիշներով (օրինակ՝ փառապանծ անցյալը, ապրած փորձությունները): Ընդհանուր առմամբ, նույնիսկ առավել ընդհանրական տեսքով ցանկացած ազգայնականություն միշտ շատ որոշակի է, նրա առաջատար հոսանքը բնութագրվում է մոտակա և երկարաժամկետ նպատակներով, առաջին հերթին՝ համաձայն տիրապետող սոցիալական խմբերի մեկնաբանության:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է ձևակերպել ազգայնականության երևույթի մեր տեսլականը: Առաջին՝ ազգայնականությունը դրական երևույթ է, որը դրսևորվում է հիմնականում ազգային գիտակցության մակարդակում: Երկրորդ՝ այդ երևույթի սահմանման խառնաշփոթ բազմաթիվ հեղինակների կողմից բացատրվում է նախ և առաջ այդ հասարակությունում մշակութային-ազգային «գունապնակի» զարգացման իրողությունների սուբյեկտիվ ընկալմամբ: Երրորդ՝ ազգայնականությունը, միաժամանակ որպես տեսություն և պրակտիկա, միշտ քաղաքական բնույթի է և իրենից ներկայացնում է առաջին հերթին քաղաքական դոկտրին: Չորրորդ՝ այն չի կարող ուռճանալ ու վերաճել որոշակի ազգի բացառիկության քարոզչության, քանզի տվյալ դեպքում մենք գործ

¹ Смит Э., Национализм и историки // Нации и национализм, с. 236.

² Նույն տեղում:

ունենք բոլորովին այլ, ազգայնականությունից արմատապես տարբերվող երևույթների հետ՝ ռասիզմ, շովինիզմ, այլատյացություն և այլն: Հինգերորդ՝ բազմաթիվ հեղինակների կողմից ազգայնականության տիպաբանացումը կարող է լինել լոկ պայմանական, քանի որ դա ամբողջապես կախված է այն բանից, թե որ դիտանկյունից են նրանք քննում այդ երևույթը: Վեցերորդ՝ արևմտյան երկրներում ազգայնականությունը իր ծագումով պարտական է «երրորդ» դասին, որը նպաստեց ազգային գիտակցության ձևավորմանը նշյալ հասարակություններում: Սակայն եթե հենվենք պատմական այլ օրինակների վրա, ապա ազգայնականությունը կարող է առաջանալ նաև հասարակական զարգացման ճգնաժամային վիճակներում: Տվյալ իրավիճակներում կարևոր դեր է խաղում կոնկրետ ազգի մշակութային զարգացման մակարդակը և բազմաթիվ մտածողների ստեղծագործությունը, որոնք նպաստում են ազգային գիտակցության ձևավորմանը:

Пайлак Енгоян, Разнообразие подходов к определению понятия «национализм» в современной политической науке. Определение понятия «национализм» в политической науке отличается противоречивостью и многозначительностью. Выделяются подходы, оценивающие это явление как с позитивной, так и с негативной стороны. Для более четкого определения этого понятия необходимо сопоставить его с такими явлениями как этноцентризм, патриотизм, шовинизм, этнический эгоизм и др. По мнению многих исследователей, многогранность и многоаспектность этого явления отчетливо видны в представленной ими типологизации этого феномена.

Ключевые слова: национальное, национализм, национальная идеология, патриотизм, этническая общность

Paylak Yengoyan, The diversity of approaches to the definition of the concept of "nationalism" in modern political science. The definition of the concept of "nationalism" in political science is contradictory and polysemantic. The approaches that evaluate this phenomenon from both positive and negative sides are highlighted. For a clearer definition of this concept it is necessary to compare it with such phenomena as ethnocentrism, patriotism, chauvinism, ethnic egoism, etc. According to many researchers, the versatility of this phenomenon is clearly visible in the offered by them typology of this phenomenon.

Key words: national, nationalism, national ideology, patriotism, ethnic community.